

Simai Mihály

A korszerű haderőfejlesztés nemzetközi tendenciái (1. rész)

A tanulmány a globális hatalmi és biztonsági változások közepette vizsgálja a világ katonai szektorát. A közgazdász akadémikus világgazdasági megközelítésben tekinti át a korszerű haderőkkel szemben támasztott követelményeket. A jövő háborúinak kategorizálása után indokolja a katonai erő fenntartásának és fejlesztésének fontosságát. A meghatározó nemzetközi tendenciák bemutatása érdekében értékeli az USA, Oroszország és Kína haderőnek, védelmi szektorának helyzetét, fejlesztési terveit. A tanulmány második része a katonai kiadások, a védelmi ipar lehetőségei és a haderő modernizáció összefüggéseit tárgyalja. Bemutatja a legújabb hadügyi forradalom jellemző folyamatait, a haditechnikai K+F+I uralkodó tendenciáit. Végül a szerző a XXI. század leírásával teszi teljessé globális elemzését, melynek során eljut a hadszíntéri fegyverzetközpontú megközelítéstől a hálózatközpontú hadviselés fontosságáig.

A hidegháború befejeződése óta eltelt két évtized végén a globális hatalmi és biztonsági viszonyok alakulása új szakasz kibontakozását valószínűsíti a világ katonai szektorában. A világpolitikában a globális hatalmi viszonyok alakulásában a multipoláris rendszer kialakulása határozza meg a következő évtizedeket. A világgazdaságban ez már korábban elkezdődött, s a folyamatot a „nagy válság” meggyorsította. A különböző hagyományos és új hatalmi központok között formálódó gazdasági és katonai erőviszonyok hatására változnak a globális politikai-stratégiai feltételek is.

Többé-kevésbé valószínűsíthető, hogy milyen kockázati tényezők, konfliktusok és milyen típusú háborúk várhatók a belátható jövőben. Ugyancsak valószínűsíthető, hogy milyen irányban és ütemben fejlődik tovább a hidegháború utolsó szakaszában kezdődött forradalom a haditechnikában, a hadseregek szervezetében és általában a hadviselésben.

A XXI. század második évtizedének elején jellemző és a következő egy-két évtizedben valószínűsíthető globális és regionális folyamatok és kockázati tényezők elemzése alapján bizonyos következtetések levonhatók a fegyveres konfliktusok „földrajzáról”, jellegéről, méreteiről. Valószínűtlennek látszik például a nukleáris világháború, vagy az első és második világháborúhoz hasonló globális háború a következő évtizedekben. Földrajzilag is behatárolhatók azok a térségek, amelyek államai között fegyveres konfliktus kizárható évszázadunk első felében, és azok is, ahol ezek a legvalószínűbbek.

A globális hatalmi viszonyok alakulása a fontos, globális szerepre is igényt tartó államok esetében többé-kevésbé egyértelművé teszi, hogy milyen méretű, szerkezetű és szervezetű katonai erőre lesz szükségük. Más követelmények fogalmazódnak meg a regionális középhatalmak és a kisebb országok esetében.

E tanulmányban nem foglalkozunk a hadseregek és a belpolitika összefüggéseivel, s olyan témákkal sem, hogy a katonai jellegű diktatúrák milyen alapon alakítják ki hadseregük igényeit. Ezek esetében is, de az államok döntő többségében behatárolják a fegyveres erők fejlesztésének mértékét és jellegét az államok politikai preferenciái és gazdasági lehetőségei.

A jövő háborúi és a haderőtervezés

A meghatározó fontosságú államok stratégiai tervezői a háborúk típusait illetően három, illetve négy típussal számolnak a következő, többé-kevésbé belátható negyedszázadban. Ezek a következők:

- *Formális*, vagyis államok közötti háborúk, amelyekben túlnyomórészt valószínűleg a szembenálló felek közötti aszimmetrikus erőviszonyok a jellemzőek.
- *Informális*, ún. hibrid háborúk, amelyben az államok különböző fegyveres csoportokkal, gerillákkal, felkelőkkel, terroristákkal, felszabadító mozgalmakkal harcolnak.
- Az ún. *szürke közegben vívott* háborúk, amelyben felfegyverzett bűnöző szervezetekkel szemben kell államoknak fegyveresen fellépniük.
- További rendkívül veszélyes és új típusú háborúként számolnak a stratégiai szintű és fontosságú *információs háborúkkal*, amelyek alapvető eszköze a kiberhadviselés. A kibernetika eszközrendszere egyrészt önállóan is alkalmas súlyos károk okozására, másrészt semlegesítheti, vagy erodálhatja a megtámadott fél katonai, haditechnikai előnyeit, vagy ezek jelentős részét.¹

Az első három típusban érvényesülhet az aszimmetria, de nem azonos módon. Az sem zárható ki, hogy egy feltételezeten gyengébb ellenfél megszerezhet és bevethet a legfejlettebb technikára épülő pusztító eszközöket, vagy tömegpusztító fegyvereket is.

A világ államai között mindig is igen jelentős különbségek voltak emberi és anyagi erőforrásaik mobilizálhatósága, haderőik méretei, felszereltsége és harckésztsége tekintetében. A XXI. század következő évtizedeiben valószínű fegyveres konfliktusok szemszögéből nyilvánvaló, hogy az államok döntő többségének elsősorban térségük keretében kell felkészülniük meghatározott, főként védelmi, ellenőrző, elhárító feladatokra. 30–40 országnak arra is készen kell állni, hogy érdekeik, illetve kötelezettségeik alapján expedíciós képességekkel is rendelkezzenek, vagyis katonai akciókra, béketeremtésre vagy békefenntartásra is alkalmasak legyenek más térségekben, esetleg távoli földrészekben.

Nyilvánvaló, hogy az expedíciós képességben is nagyok a különbségek az olyan államok között, amelyek eleve számottevő katonai erőt állomásoztatnak külföldi

1 Steven Metz: Armed conflict in the 21st century: the information revolution and post-modern warfare. Institute of Strategic Studies of the US Army.

támaszpontokon, és ezen túlmenően is jelentős katonai erőt, felszerelést és ellátást tudnak átadni a világ bármely pontjára, vagy csak arra képesek, hogy egy-két nemzetközi akcióban vegyenek részt bázisuktól távol. A NATO-államok szerepe Líbiában jól bizonyította a vezető hatalmak képességei közötti különbségeket: az Egyesült Államok hadereje képesnek bizonyult sokoldalú felderítő, támadó és logisztikai feladatok ellátására; szárazföldi harci cselekményeket támogató légierők tekintetében a franciák voltak a legaktívabbak; angol és francia „különleges alakulatok” hajtották végre a legnehezebb és a különösen jelentős képességeket igénylő feladatokat. Nem jelentéktelen expedíciós képességekkel rendelkezett az olasz hadsereg is.

A különböző globális biztonságpolitikai elemzések a XXI. század második évtizedére kialakult nemzetközi viszonyok és kirajzolódott tendenciák alapján főként a következő kockázati tényezőket valószínűsítik:

- Nukleáris és egyéb tömegpusztító fegyverek terjedése és felhalmozása olyan államokban, amelyek készek az erőszak alkalmazására, és politikájukra a kiszámíthatatlan kalandorság jellemző.
- Nemzetközi terrorista csoportok hatalomra kerülése és politikai törekvései.
- Regionális hatalmi versengés és konfrontáció nemzeti, etnikai vagy vallási bázison.
- Versengés stratégiai fontosságú természeti erőforrások megszerzéséért, vízéért, olajért, tengeri övezetekért.
- Különböző forrásokból kialakuló felkelések, súlyos társadalmi feszültségek, amelyek polgárháborúhoz vezethetnek.
- Egyes államok, koalíciók vagy nemzetközi szervezetek által kezdeményezett emberbaráti célú katonai fellépés embertelen diktatórikus rendszerekkel szemben, vagy kisebbségi csoportok érdekében, amelyek szélesebb konfliktussá válhatnak.

A valószínűsíthető fegyveres konfliktusok jellege, az elmúlt 20 esztendő nemzetközi tapasztalatai, a haditechnika fejlődése és az adott országok politikájának, és lehetőségeinek alakulása nyomán a vezető államok hadseregeit (mindenekelőtt az amerikai és orosz katonai rendszert) irányító stratégiák rendszeresen megfogalmazzák néhány igen fontos követelményt. Olyanokat, amelyek döntő befolyást gyakorolnak a hadseregek reformjaira, a haditechnikára, a védelmi iparra és a katonai kiadásokra, és többé-kevésbé általános érvényűek. Ezeknek, és természetesen más, közvetlenül a hadseregekkel összefüggő tevékenységeknek legfontosabb elemei az államok katonai stratégiáiban, doktrínáiban és a hadseregek haderő- és fegyvernem-specifikus kézikönyveiben, szabályzataiban fogalmazódnak meg.

A *katonai stratégia (doktrína)* olyan elvek, katonai koncepciók, geostratégiai feltételezések és programok összessége, amelynek célja az, hogy összekapcsolja a biztonságpolitikai és hadművelési tervezés követelményrendszerét, és a katonai szervezetek számára meghatározza a közös cselekvés irányát, módszereit és eszközeit. Kialakításában és alkalmazásában döntő szerepe van a haditechnikának, és természetesen az adott ország – ugyancsak dinamikusan változó – geostratégiai környezetének. Ezért is változnak preferenciái.

A vezető államok haderőit irányítók általában 5–10 évenként (egyeseink ennél gyakrabban) új stratégiát, illetve doktrínát dolgoznak ki. A stratégiai dokumentumokban

foglaltak a hadseregek (vagyis a doktrínát alkalmazók) operatív feladatainak „nyelvére” fordítják le, és gyakran kommunikálják a különböző haderő- és fegyvernemek alakulatai számára hadműveleti és harcászati doktrínák és szabályzatok formájában. Ezek meghatározzák, bizonyos fokig szabványosítják a különböző katonai akciókat az alakulatok számára a különféle harctéri viszonyok és feltételek között.²

Minden fontos állam megfogalmazta és az elmúlt két évtizedben bekövetkezett változásoknak megfelelően többször is módosította a hidegháború utáni időszakra vonatkozó katonai stratégiáját (doktrínáját), illetve azokat a *fehér könyv* típusú dokumentumokat, amelyek katonai-stratégiai törekvéseit, cselekvési programjait tartalmazták.

- Az *Egyesült Államokban* 2010-ben kiadott Quadrennial Defense Review Report³ a XXI. század következő évtizedére vonatkozóan abból indul ki, hogy az Egyesült Államok hadban álló ország. Hosszabb távon a globális stratégiai környezet bizonytalanabbá vált, s ennek nyomán komplexebbé és nehezebben kezelhetővé válnak az USA biztonságpolitikáját befolyásoló tényezők. Fontos államok kezdték meg haderőik radikális modernizálását, és jelentős fegyverzetet halmoztak fel nem állami szereplők is. Az Egyesült Államoknak ezért a legszélesebb spektrumban készen kell állnia különböző hadműveletekre, az esetleges agresszor elrettentésére és szövetségeseinek védelmére. A világpolitika új szereplői és a megváltozott katonai erőviszonyok különösen hosszabb távon jelentenek kihívást az USA számára.⁴ A korábbiaktól eltérően nemcsak két jelentős háború egyidejű folytatására kell készen állnia, hanem arra is, hogy bárhol és bármikor több katonai konfliktust vállalhasson. Meghatározó fontosságúak mindehhez az új haditechnikai vívmányok és elengedhetetlen ezek továbbfejlesztése. Hadseregének nemcsak meg kell őriznie önkéntesekre épülő jellegét, hanem tovább kell javítania a személyi állomány minőségét, felkészültségét valamennyi haderőnem és fegyvernem esetében.⁵
- Sajátos feltételrendszerben fogalmazódnak meg a biztonságpolitika katonai vonatkozásai az *Európai Unió* keretében. Először is továbbra is vita folyik arról, hogy a NATO mellett szükség van-e önálló uniós biztonságpolitikára, vagyis, hogy a NATO keretein túlmentően is erősítsék önálló katonai együttműködési hálózatukat. Három EU-tagállam: Franciaország, Németország és Lengyelország (az ún. weimári trió) nemcsak különleges alakulatokat, hanem egy EU katonai főhadiszállás létrehozását is ajánlotta, amelyik önálló szerepet töltené be a térség biztonsági és védelmi politikájában. Ezt más államok (különösen Anglia) élesen ellenzik. A trió hangsúlyozta, hogy az EU számára e téren egyrészt a térség különleges biztonsági érdekeinek és nemzetközi szerepének szempontjait kell alapul venni, másrészt a NATO követelményein túlmutató interoperációs képesség (*interoperability*) megteremtését. Erre vonatkozóan

2 United States Department of the Army. 2008. U.S. Army Field Manual. No. 3-07

3 Quadrennial Defense Review Report. Washington DC. 2010. United States Department of Defense

4 Joint Vision. Washington DC, 2010. 42 Department of Defense,

5 National Security Strategy. The President of the United States, May 2010. The White House. Washington DC

egyébként az elmúlt években különböző irányelveket dolgoztak már ki. A NATO keretében alakították ki a szabványosításra vonatkozó STANAG-programot, s kifejezetten az EU keretében dolgozták ki a vezetési-irányítási (C2) irányelveket. További fontos cél a *pooling&sharing*, vagyis az, hogy lehetővé tegyék a közös kiképzést, fejlesztést, beszerzést (*pooling*) és hozzáférést (*sharing*) olyan eszközökhöz, amelyek különösen jelentősek a műveletek szemszögéből. Bebizonyosodott, hogy az államok rendkívül nehezen kötelezik el magukat a katonai integráció elmélyítésére. Az EU honvédelmi minisztereinek listáján mintegy 300 témakör szerepel a közös cselekvésre és programokra vonatkozóan, és az angol–francia, a német–svéd védelmi szerződések is érdekes és sajátos fejlemények, amelyek a bilaterális együttműködés jelentőségére utalnak az EU keretében. A 2010 novemberi angol–francia egyezmény az EU keretei közötti legátfogóbb megállapodás, amelyik egyebek között előírja a *kombinált közös expedíciós gyorshadtest* felállítását, amelyik a NATO, az EU, az ENSZ és más szervezetek számára is rendelkezésre áll; a repülőhordozók közös fejlesztését; a katonai célú airbuszok közös kiszolgáltatását; drónok közös fejlesztését; rakéták közös vásárlását. Kimondja azt is, hogy mindkét állam évente legalább 50 millió eurót költ majd közös haditechnikai kutatásokra. Az a tény egyébként, hogy az EU katonai szempontból fontos államai – gazdasági problémáik miatt – nemcsak korlátozzák a honvédelmi kiadások növelésének lehetőségeit, hanem jelentős csökkentést terveznek (mindenekelőtt az Egyesült Királyságban, Spanyolországban és Görögországban), tovább nehezíti a katonai integrációt. Figyelemre méltó az is, hogy Németországban a második világháborút követő legjelentősebb átszervezésre kerül sor. 2011-ben megszűnik a sorozás, és a 250 000-es hadsereg helyébe egy 180 000 fő körüli, önkéntesekből álló haderő lép, amelynek képesnek kell lennie a részvételre egyidejűleg két közepes intenzitású nemzetközi műveletben vagy egy jelentős és intenzív multilaterális operációban. A kialakult új, a világgazdasági válság biztonságpolitikai-katonai következményeivel foglalkozó, az Európai Parlament számára készített tanulmány szerint a „... pénzügyi válság az európai védelmi szektor számára egyszerre kockázat és lehetőség. Egyrészt racionálisnak tűnik, hogy a zsugorodó költségvetések növelik a nyomást a tagállamokra az együttműködés érdekében, s ily módon megoldják az EU problémáit a védelmi ipar és kereskedelem fejlesztésével és szerkezeti átalakításával kapcsolatban. Másrészt az évtizedes szónoklatok és kezdeményezések ellenére a több együttműködés és kevesebb nemzeti befolyás érdekében az EU védelmi ügyeire továbbra is a nemzeti előjogok uralkodása a jellemző. Ha ez a nemzeti központúság továbbra is dominál a jelenlegi pénzügyi körülmények között, az EU tagállamai a fegyveres erők összehangolás nélküli csökkentését kockáztatják. Következésképp a tagállamok még nagyobb képességbeli szakadékokkal kerülnek szembe, mint jelenleg. Ily módon lehetőségeik is csökkennek a Közös Biztonsági és Védelmi Politika megvalósítására.”⁶ Úgy tűnik, hogy a válság

6 Directorate-General for External Policies, Policy Department: The Impact of the Financial Crisis on European Defence. SEDE 2011. P. 14.

nyomán kezdetben erősödött a hagyományos törekvés a nemzeti protekcionizmus erősítésére, a későbbiek során viszont főleg kétoldali együttműködési programok, illetve ezekre vonatkozó kezdeményezések bontakoztak ki, azonban nem szükségképp az EU „ernyője” alatt.

- Bizonyos fokig az Egyesült Államokéhoz hasonló stratégiai feltételekre és tényezőkre épül az USA volt hidegháborús ellenpólusa utódállamának: *Oroszországnak* a katonai doktrínája. Oroszország geostratégiai helyzete természetesen jelentősen különbözik az egykori Szovjetuniótól. Sem olyan ellenfelei nincsenek, mint az USA és szövetségesei voltak, sem pedig katonai szövetségesei nincsenek. A volt szovjetköztársaságok egy része, ha nem is közvetlen ellenségének, de ellenfelének tekinti, és a NATO tagja lett vagy erre törekszik. Sebezhetősége megnőtt. Legjelentősebb nagyvárosai, ipari üzemei határaihoz közelebb kerültek. Hadseregének az a része, amelyet a Szovjetuniótól örökölt, elvesztette korábbi harcképességét. Modern rakéta és nukleáris védelmi berendezéseinek, radarhálózatának, hadiflottájának és logisztikai rendszerének döntő bázisai kerültek az utódállamokhoz. Az orosz stratégiai vezetés a változó viszonyok nyomán többször is módosította, továbbfejlesztette azt a katonai doktrínát, amelyet az Orosz Föderáció létrejötte nyomán, 1993-ban fogadtak el.⁷ Először ebben fogalmazták meg a hadsereg átalakításával, reformjával kapcsolatos célokat. A 2010-ben nyilvánosságra került katonai doktrína különbséget tesz stratégiai fenyegetettség és tényleges veszély között. Az országot fenyegető háborús veszéllyel kapcsolatban a következőket emelik ki:
 - = Fennáll új helyi háborúk veszélye Oroszország területén és közvetlen szomszédságában, főként az etnikai problémák és a határok rendezetlensége miatt.
 - = Nem lehet kizárni azt, hogy esetleges belső problémákra hivatkozva, valamilyen külső hatalom megkísérli a katonai beavatkozást.
 - = A NATO kiterjesztése miatt nem lehet kizárni Oroszország elleni katonai akciót egy volt szovjetköztársaság és Oroszország közötti konfliktus esetén sem. (Orosz stratégiák ilyen veszélyt elsősorban az USA részéről tartanak lehetségesnek.)
 - = Az iszlám államok részéről is lehetségesek elszigetelt katonai akciók.
 - = A nemzetközi terrorizmus Oroszországot is fenyegeti.
- A következő évtizedben Oroszország nukleáris fegyverrendszerének és ezek szállítóeszközeinek, rakéta és harci repülő állományának és elhárító rendszerének átfogó modernizálását tervezi. Saját fejlesztő tevékenységén túl növeli hadianyag-importját is. Csökkenti a sorozott katonák, és jelentősen növeli az önkéntesek arányát hadseregében.
- A „globális stratégiai jövő” szempontjából különösen fontosak a *Kínában* folyó változások. A 2011 márciusában nyilvánosságra hozott kínai Fehér Könyv⁸ abból indul ki, hogy a világ ugyan stabil és alapjaiban békés, a veze-

7 Fő Irányelvek az Orosz Föderáció Katonai Doktrínájához. Ld.: Jurij Baturin: From Military Doctrine to Military Reform. *Nezavisimoje Voennoe Obozrenyje*. March. 29, 1997.

8 China's National Defense in 2010

tő államok között azonban kemény versengés folyik katonai erejük növelése érdekében. A Fehér Könyv szerint a nemzetközi katonai versengés továbbra is éles marad. A vezető hatalmak gyorsítják biztonsági és katonai stratégiájuk átalakítását, intenzívebbé teszik haderőik reformját, élénkítik új és egyre bonyolultabb haditechnikájuk fejlesztését. Egyes hatalmak új stratégiát dolgoztak ki az űrhadviselésre, a kibernetikai háborúkra, a poláris térségekre, eszközöket fejlesztettek azonnali globális csapásmérésre, meggyorsították rakétavédelmi rendszerük fejlesztését. Egyes fejlődő országok folytatják hadseregük erősítését és modernizálását. Megfigyelhető bizonyos fejlődés a nemzetközi fegyverzetellenőrzés terén, azonban a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozása továbbra is igen komplex feladat. Kína ebben a helyzetben, defenzív célokkal, alapvető fontosságúnak tekinti hadseregének technikai, szervezeti és szerkezeti modernizálását. Központi szerepet játszik a tervekben a tengeri flotta különösen gyors fejlesztése, a több-típusú és hatósugarú rakétarendszerek hadrendbe állítása, a néphadsereg nemzetközi mobilitásának növelése, a fegyverrendszerek és a kommunikációs hálózatok további modernizálása, kisebb és jól felszerelt egységek kialakítása, a hivatásos állomány arányának növelése, a sorozott katonák műszaki ismereteinek fejlesztése.

- Az ázsiai térségben jelentős szervezeti átalakítást és modernizációt irányzott elő az *indiai katonai doktrína* is. Célként tűzte ki a korábbiakkal szemben, hogy a hatalmas ázsiai állam globális fontosságú katonai erővé fejlődjék. Ázsiában – Kína mögött a második legnagyobb katonai ráfordításokkal és jelentős átszervezéssel – képessé akarják tenni az indiai hadsereget arra, hogy egyidejűleg két háborút vívjon szükség esetén: Kínával és Pakisztánnal. Célul tűzte ki hadserege nagy távolságokat átívelni képes mobilitásának megteremtését a flotta és a légierő fejlesztésével. Harckészségét gyorsan bevethető alakulatok létrehozásával is erősíteni kívánja. Hadserege felszerelésének 50%-át elavultnak tartja, s a folyó évtized első felében ennek nagy részét ki fogja cserélni. Bővíteni kívánja a haditechnika importját és fejleszteni nemzeti hadiiparát.
- Sajátos problémakört képviselnek a kisebb országok katonai doktrínái, illetve hadsereg-fejlesztési programjai. Az ENSZ 193 tagállama közül 19 nem rendelkezik hadsereggel. Ezek – Japán kivételével – kis országok. Japán második világháborús veresége után nem hozott létre hadsereget, rendelkezik azonban egy viszonylag jelentős fegyveres erővel. 18 kis államban a hadsereg létszáma 10 000 fő alatt van, 25 országban 10–20 000 között.

Általános vélemény az, hogy a katonai erő jelentősége és fejlesztésének problematikája a nagyhatalmak, illetve – bizonyos vonatkozásokban – a középhatalmak problémája. A kisebb államokról eleve feltételezik, hogy gyengék, sebezhetőek, és irracionálisnak tartják, ha „túlfejlesztik” hadseregüket.

Sok függ természetesen attól, hogy milyen meghatározást alkalmazunk a kis államokra, illetve attól, hogy azok milyen geopolitikai környezetben léteznek. Vannak tehát kivételek is. Az amerikai *Maurice East*, a kis államok stratégiai problémáinak egyik kiváló kutatója, még a hidegháború éveiben a következőkben foglalta össze a kis államok többségére jellemző biztonságpolitikai magatartást:⁹

- a világ ügyeiben való részvétel alacsony szintje;
- magas fokú aktivitás multilaterális szervezetekben;
- tartózkodás az erő alkalmazásától a nemzetközi kapcsolataikban;
- tartózkodás olyan politikától és magatartástól, amelyek a nemzetközi rendszer erősebb hatalmait elidegenítené;
- korlátozott földrajzi aktivitás.

East véleménye feltételezi a racionális politikát és magatartást. Bizonyos történelmi és geopolitikai tényezők (például határviták, etnikai problémák) miatt azonban egyes kis államokra is inkább az irracionális magatartás lehet jellemző. Ez konfrontáló politikát és magatartást eredményezhet, amelynek egyik fontos következménye lehet jelentős katonai szektor fenntartása. Belpolitikai okok is vezethetnek erre, különösen a „mini diktatúrákban”. Az is előfordul, hogy a kis országok vezetői tévesen értékelik a nemzetközi környezetet és veszélyeztetettségüket.

Különbözik a doktrínák, illetve fejlesztési célok jellege, a haderők helye és helyzete azokban a kis államokban, amelyek a hidegháború időszakában katonai szövetségek tagjaiként, a vezető hatalmak hálózatában alakították ki politikájukat, vagy az olyan kis önálló államoké, mint például Svájc, Finnország, illetve a fejlődő világ kis államai.

Adott helyzetben a kis országok biztonsága erősítésének fontosabb eszköze lehet a jövőben is a csatlakozás valamilyen regionális, a NATO-hoz hasonló védelmi szövetséghez, mint az önálló jelentős fegyveres erő. A XXI. században a fentiek miatt is különbséget kell tenni a kis államok között katonai szektoruk helyét és helyzetét illetően. A NATO kis államai például elvileg a szövetség keretében vállalt kötelezettségeiknek megfelelően alakítják katonai kiadásait és építik fel haderejüket.

A jelenlegi viszonyok között jelentősebb nemzetközi funkciókban elsősorban békefenntartó vagy kiegészítő feladatok ellátására tartják alkalmasnak például a NATO-ban a kis országok hadseregeinek alakulatait. Egyes vélemények szerint ezek az államok tulajdonképpen elsősorban segédc csapatként „vásárolják meg” biztonságukat. Súlyuk, szerepük az adott szövetség sajátos mechanizmusai miatt (vétő lehetősége) haderejük méreteinél azonban sokkal nagyobb. Befolyásuk részben attól is függ, hogy milyen szakmai-technikai színvonalon és mennyire tesznek eleget kötelezettségeiknek.¹⁰

Az ENSZ tagállamainak többségét kitevő kis államokat, különösen konfliktusos geopolitikai térségekben (Afrikában, a Közel-Keleten vagy a volt szovjet állam kaukázusi régióban) a XXI. században is sok tényleges veszély fenyegetheti.

Sajátos helyet foglal el a kis államok körében például *Izrael*, amelyik az ország területének méreteit, lakóinak számát tekintve kis ország, mégis jelentős, közel 200 000 fős létszámú haderőt tart fegyverben, több területen is élvonalban van a haditechnika fejlesztését és védelmi iparát illetően. Katonai célokat szolgáló exportja is

9 Maurice A. East: Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models. World Politics, Vol. 25, No. 4, July 1973, p. 557.

10 Satala, Martti: Small States and NATO. Atlantic Council of Finland. Occasional papers No. 6, 2004. p. 10–11.

számottevő. Az izraeli katonai doktrína az elrettentésre, a gyors és a veszéllyel arányos reagálásra fektette a múltban a hangsúlyt.

Nyilvánvaló, hogy a közel-keleti események, az „arab tavasz” radikálisan megváltoztatták a stratégiai helyzetet. Iránt továbbra is a legmilitánsabb ellenfélnek tekintik. Figyelembe veszik, hogy hatalmas és hatékony rakéta-arzenált halmozott fel a Hezbollah Libanonban. Fontos kockázati tényezőnek tekintik Egyiptom magatartását, különösen annak következményeit, hogy az Egyesült Államok segítségével modernizálták, új fegyverekkel szerelték fel, és sokkal jobban kiképezték az egyiptomi hadsereget. Jelentős új veszélyforrás lehet a Palesztin Állam kikiáltása is. Megnőtt az Izrael elleni kibertámadás veszélye is. Katonai vezetői hangsúlyozzák, hogy az országnak többfrontos hadviselésre, keményebb csapásokra és sokkal jelentősebb veszteségekre kell felkészülnie. Ezek kivédésének feltételeit irányozza elő egy új, többéves védelmi terv: a Halamis a riasztó és rakétaelhárítási rendszer, a légierő, különösen a drónok, a robotrepülőgépek fejlesztésével.¹¹

* * *

A vezető államok, és sok kisebb ország katonai doktrínái és fehér könyvei a XXI. század feladatai között számolnak olyan nemzetközi békefenntartó, béketeremtő kötelezettségekkel is, amelyeket szükség esetén a NATO-ban, az ENSZ-ben vagy valamilyen regionális együttműködési szervezetben kell vállalniuk. Ebben az összefüggésben meg kell különböztetni vezető államokat, vagy más fogalmazásban az egész akció kereteit biztosítani és fenntartani képes államokat, s olyanokat, amelyek „alvállalkozók”, s csak bizonyos feladatokat látnak el.¹²

A globális válság hatása a katonai kiadásokra

Csupán a katonai doktrínák és a fehér könyvek előirányzatai alapján nem lehet prognosztizálni, hogy a következő évtizedben mennyit lesznek hajlandók és képesek a világ államai fegyveres erőik fenntartására, illetve fejlesztésére fordítani. Nem lehet konkrét választ adni arra sem, hogy a XXI. század világában végbemenő hatalmi változások és a haditechnikai forradalom hatása nyomán kibontakozó új globális fegyverkezési verseny milyen méreteket ölt majd. A NATO tagállamainak többségében feltétlenül számolni kell azzal, hogy egyelőre nincs a Szovjetunióhoz hasonló ellenfél a láthatáron, ami indokolná a katonai kiadások jelentős növelését. A költségvetési kiadások növelését nehezítő világgazdasági válság, valamint a hatalmas méretű adósságteher súlyos következményei sem hagyhatók figyelmen kívül.

Minden eladósodott és pénzügyi nehézségekkel küzdő államban éles vita folyik a költségvetési kiadások csökkentésének mértékéről és szerkezetéről, és különösen a katonai kiadásokról. Az Egyesült Királyságban például azt hangsúlyozzák a biztonsági

11 Defense 2011. Wish lists meet reality. Defense Technology International, January 2011. Vol. 5 No. 1. Washington DC.

12 A vezető állam felelős az adott akció átfogó kereteinek kialakításáért, döntő szerepet játszik a parancsnoki, stratégiai tervezési, logisztikai, kommunikációs és hírszerző feladatok koordinálásában és végrehajtásában.

célú kiadások csökkentését ellenzők, hogy ha végrehajtják a tervezett változásokat, az ország nem lesz képes többé megvédeni gyarmatait sem, például a Falkland szigeteket Argentínától. Két európai állam, az Egyesült Királyság és Franciaország, szeretnék megőrizni korlátozott globális expedíciós képességeiket. Azokban az államokban, amelyek 2011-ben sem teljesítik kötelezettségeiket a NATO-ban, a biztonsági kiadások csökkentésével szemben fellépők ennek tarthatatlanságára is hivatkoznak.

Valószínű, hogy hacsak nem kerül sor valamilyen új és jelentős globális válsághelyzetre, a következő évtizedben a fejlett országok többségében csökkentik a katonai kiadásokat, ez azonban nem lesz általános. A folyamat valószínűleg együtt jár a haderők hatékonyságot és ütőképességet növelő átszervezésével. Néhány európai országban, a fejlődő világ sok államában, és különösen Ázsiában tovább folytatódik, sőt gyorsul is a katonai kiadások növekedése.

A katonai kiadásokra vonatkozó (különösen a dollárra átszámított) adatok természetesen továbbra sem pontosak. Lényegében megközelítő becsléseknek tekinthetők, de alkalmasak a nagyságrendek illusztrálására.

A hidegháború utolsó szakaszában, 1988-ban, globális méretekben, 1990-es összehasonlítható dollár áron számítva, a katonai kiadások összege 1441 milliárd dollár volt. Ezt követően megkezdődött a csökkenés és néhány évig 1000 milliárd alá esett. A mélypont, ahonnan ismét megindult az emelkedés 1996–97-ben volt. 2010-ben a föld államainak összesített katonai kiadásai 1630 milliárd dollárt tettek ki, s ez a világtermék 2,6% a volt. Ez az összeg 30–35%-al nagyobb, mint egész Afrika kereskedelmi árfolyamon számított bruttó nemzeti terméke volt 2010-ben.

A következő táblázat a globális katonai kiadások szempontjából legfontosabb 9 államot hasonlítja össze és mutatja kiadások dinamikáját a hidegháború végétől napjainkig.

Meg kell jegyezni, hogy a táblázat adatai nem tükrözik teljes egészében a katonai célú ráfordításokat. Nem tartalmazzák például a katonai célú kutatás-fejlesztési (K+F) kiadásokat olyan esetekben, amikor a kutatómunka és a kifejlesztett technika polgári és katonai célokat egyaránt szolgálhat. A világ számos országában a belső rend fenntartásával foglalkozó fegyveres erők, állami milíciák általában nem szerepelnek a katonai kiadások között.

Az Egyesült Államokban, ahol különösen jelentősek az elmúlt háborúk veteránjaival kapcsolatos szociális, egészségügyi és családtámogató ráfordítások, ezek a költségvetés szociális kiadásaiként szerepelnek. A fenti adatok alapján nyilvánvaló azonban, hogy az USA katonai kiadásai ezek nélkül is nagyobbak, mint a következő 9 államé együttvéve, s a világ katonai kiadásainak közel 43%-át teszik ki, a NATO-tagállamokénak pedig körülbelül 50%-át.

A globális katonai kiadásokban a második világháborút követően mindvégig az USA járt élen. Katonai kiadásaira bizonyos ciklikusság volt jellemző. Ez befolyásolta a Szovjetunió katonai kiadásainak alakulását is. A hidegháború kezdeti szakaszában, az első „csúcs” 1953-ban az 1951-es kiadások több mint háromszorosát tette ki. A vietnami háborús csúcsot 1968-ban érték el. Újabb csúcsot hozott 1985-ben a Reagan-korszakhoz fűződő „csillagháborús” fegyverkezés, majd az öbölháború. Ezekben a csúcsevekben lényegesen magasabb volt a katonai kiadások aránya a BNT-ben (meghaladta a 10%-ot), majd csökkent.

Térségek	1988	1998	2010	Részarány a globális katonai kiadásokból 1988+++-ban és 2010-ben
Globális kiadások 2009-es md. dollárban	1441	962	1630	100 %
Fejlett államok	133	100	149	(84) 73
Fejlődő államok	110	100	158	(16) 27
USA	147	100	189	(36) 44
Kína	61	100	158	(1,1) 4,0
Franciaország	114	100	104	(4,6) 3,7
Anglia	131	100	126	(4,1) 3,4
Oroszország	800+	100	280	(20,5) 3,3
Japán	115	100	101	(3,0) 3,1
Németország	133++	100	95	(4,5) 3,0
Szaudi Arábia	75	100	172	(1,6) 2,8
India	74	100	182	2,2

Források: SIPRI DATABASE 2011. CIA 2011. június 27.

Megjegyzések + Szovjetunió ++ NSZK +++ Zárójelben az 1988-as arányok.

1998 óta az Egyesült Államok katonai kiadásai csaknem 90%-al nőttek (változatlan áron számítva). Ugyancsak nőtt – 36%-ról 44%-ra – az Egyesült Államok súlya a globális katonai kiadásokban.¹³ Az afganisztáni és iraki háború – becslések szerint – az eddigiekben csaknem 4000 milliárd dollárjába kerültek az Egyesült Államoknak és 2011-ben az amerikai katonai költségvetés 25–30%-át „fogyasztják el”. Különösen magasak logisztikai költségeik.

Amerika, gazdasági szempontból, természetesen továbbra is képes arra, hogy biztonsága érdekében szükségleteinek megfelelő anyagi eszközöket költsön hadseregére. A kérdés természetesen a szükségletek indítéka és mértéke. Gazdasági okok miatt a második világháborút követően az Obama-adminisztráció került szembe először a kérdéssel: vajon a felhalmozódott hatalmas adósság miatt az Egyesült Államok képes lehet-e arra, hogy a Pentagon által célul kitűzötteknek megfelelően egyidejűleg több, különböző jellegű és intenzitású háborút folytathasson eltérő földrajzi és társadalmi feltételekkel rendelkező térségekben, jelentős adóemelés nélkül.

Két további fontos államban: Oroszországban és Kínában került sor 1998 és 2008 között a katonai kiadások különösen gyors emelkedésére. Oroszországban 2000 után kezdődött meg a katonai kiadások jelentősebb növekedése. 2011-ben a tervezett katonai kiadások közel 50 milliárd dollárt tesznek ki, ami 2010-hez képest 20%-os növekedést jelent. A katonai kiadások aránya a költségvetésben 2010–2012 között a tervek

13 A NATO-országoknak és az USA három további szövetségeseinek: Japánnak, Dél-Koreának és Szaúd-Arábiának együttes katonai kiadásai a globális katonai kiadások 72%-át tették ki 2010-ben. Council on Foreign Relations: American Power Requires Economic Sacrifice. New York Jul 7 2011

szerint 12,5%-ról 17,2%-ra nő.¹⁴ A katonai kiadások növekedésének és a hadsereg fejlesztési tendenciáinak folytatódása esetén az orosz hadsereg 2020-ig egyes területeken elérheti azt a szintet, amely képessé teszi jelentősebb hadműveletek végrehajtására regionális és globális vonatkozásban is. A fejlődés a tervek szerint nem lesz egyenletes és azonos ütemű minden haderő- és fegyvernemben. Leglassabban a szárazföldi alakulatokat modernizálják, ahova a sorozott katonák többsége kerül. Sokkal gyorsabb fejlődést valószínűsítene a nukleáris fegyverrendszerekben, a flottánál, a légierőnél, a légideszant egységeknél, a stratégiai rakétaalakulatoknál és az „úrfegyvernemnél”, amelyekben magasan képzett hivatásos katonák alkotják a személyi állomány túlnyomó részét.¹⁵

Kína, hivatalosan mintegy 80 milliárd dollárt költött katonai célokra 2010-ben. Az amerikai katonai hírszerzés becslései szerint a tényleges katonai ráfordítások ennek kétszeresét, vagyis bruttó nemzeti termékének kb. 2,8%-át tették ki. Gyors ütemben folyik haderejének modernizálása és a katonai célú felszereléseinek kicserélése. Repülőgép-anyahajók, rombolók, hagyományos és nukleáris meghajtású tengeralattjárók, a legmodernebb harci repülőgépek beszerzése, nukleáris alakulatainak fejlesztése szerepel terveinek hosszú listáján. Meggyorsította a világ legnagyobb létszámú hadereje: a Népi Felszabadító Hadsereg (2 250 000 fő) átszervezését is, és a részleges áttérést a sorozásról az önkéntes állomány kialakítására.

A közel-keleti térségben különösen gyorsan nőttek a katonai kiadások Száúd-Arábiában. Döntően külföldi zsoldosokból álló hadserege hatalmas felhalmozott fegyverkészlettel, igen modern légierővel és rakétafegyverekkel rendelkezik.

Stagnáltak, vagy alig növekedtek a katonai kiadások az Európai Unió tagállamainak többségében. A hidegháború befejezése óta – egy-két év kivételével – évről évre zsugorodott a katonai költségvetés. Valamennyi tagállamban megkezdtek, és tovább folytatják a katonai szektor racionalizálását. A haderők létszáma a 2001-es 3,5 millió-ról 2009-re 2,3 millióra csökkent.¹⁶

14 Defense Technology International, January 2011. Vol. V. No. 1

15 National Intelligence Council, Washington DC. 2007

16 Egy német kutatóintézet, a Bonn International Center for Conversion dolgozta ki a globális militarizáltsági indexet. Az index az egyes országok „militarizáltságát” a fegyveres erők rendelkezésére álló anyagi és emberi források viszonylagos nagysága alapján tükrözi, az adott társadalom egyéb szükségleteihez és erőforrásaihoz viszonyítva. A katonai kiadások aránya a bruttó nemzeti jövedelemben, illetve az ország egészségügyi kiadásaihoz viszonyítva, a katonai és félkatonai személyzet, valamint a tartalékosok aránya az orvosokhoz viszonyítva, a nehézfegyverek száma a lakossághoz viszonyítva alkotják az index összetevőit. Ennek alapján 0-1000 között állapították meg az egyes államok rangsorát. Az index szerint a világ 10 legmilitarizáltabb állama 2009-ben a következő volt: Izrael (865 pont), Szingapúr (843 pont), Szíria (796 pont), Jordánia (779 pont), Oroszország (777 pont), Dél-Korea (748 pont), Ciprus (738 pont), Görögország (736 pont), Kuvait (736 pont) és Belarusz (731 pont). Az Egyesült Államok 622 pontos értéken a 34. helyen, Magyarország 538-as értéken a 68-ik helyen volt. Mint minden indexelés és rangsorolás, a militarizáltsági index is csak részleges képet adhat, hiszen nem tükrözi a technikai és gazdasági összefüggéseket, illetve az adott ország katonai képességeit. Főként a szociális vonatkozásokra összpontosítja a figyelmet. Az elmúlt két évtizedben, közel 150 országra évről-évre kiszámított index egyébként döntően a SIPRI adataira épít. A Global Firepower nevű forrás szerint (GlobalFirepower.com) a nukleáris fegyvereken kívül, 45 tényező szerepének összehasonlítása alapján, a világ katonai szempontból legerősebb 10 államának rangsora 2010-ben a következő volt: USA, Oroszország, Kína, India, Anglia, Törökország, Dél-Korea, Franciaország, Japán, Izrael.

A modernizációs programok és szervezeti változások nyomán folytatódik a katonai kiadások szerkezetének átalakítása. Erről természetesen nem állnak rendelkezésre, és értelmetlenek is lennének globális összesítések. A funkcionális megosztást illetően a legfontosabb államokban végbemenő változások azonban jelzik a globális tendenciákat. Ezek: a személyi kiadások súlyának növekedése, a hadianyagok, berendezések és szállítóeszközök arányának stagnálása vagy csökkenése, és az egyéb, fenntartási vagy más jellegű ráfordítások csökkenése.

Globális összesítésben a fegyveres erők létszáma 2009-ben 27,5 millió fő volt. A személyi ráfordítások közti eltérések továbbra is hatalmasak. A fejlett NATO-államokban összesítve, a személyi ráfordítások az 1970-es években megközelítő becslések szerint a katonai kiadások 40–42%-át, az 1990-es években 37–39 %-át, a XXI. század első évtizedében 42–43%-át tették ki. 2000 és 2010 között a felszerelésekre és infrastruktúra-fejlesztésre a katonai kiadások kb. egyharmadát fordították. Az EU-kormányok a katonai kiadások kb. 50%-át fordítják személyi költségekre. Ez az említett időszakban 11,8%-al csökkent. Kisebb mértékben, 1,2%-al csökkentek a felszerelésekre, hadianyagokra fordított kiadások és 4,6%-al a fenntartási költségek. Lényeges természetesen a haderőnemek szerinti szerkezeti megosztás is. Mindenütt emelkednek a légi hadviselésre fordított kiadások és egy ideig tartó csökkenés után megindult a tengeri flották fejlesztésére, modernizálására fordított kiadások növekedése.

A személyi kiadások aránya növekedésének okai között gyakran említik a hagyományos „rossz szerkezetet”, a jól fizetett magas rangú tisztek nagy arányát (például Anglia, Portugália). A magas költségek további fontos és növekvő jelentőségű oka, hogy a sorozottakból kiépített fegyveres erők helyett áttérnek a „szerződéses és hivatásos” haderőkre. A sorozást 2011-ben már csak 70 államban tartják fenn. Ezek többsége nagy lakosságú, szegény ország. Annak nyomán, hogy a haditechnika egyre bonyolultabb, amelynek kezelésére a sorozott katonák egyre kevésbé képesek, a sorozás mellett szinte mindenütt nő a hivatásos állomány, illetve a szerződésesek és a magasán képzett szakértők aránya. A fejlettebb országok közül stratégiai okokból Izrael, és sajátos megfontolásokból Finnország és Észtország tartják fenn a sorozást.¹⁷

A NATO keretében a legjelentősebb változásra 2011-ben Németországban került sor. A sorozást megszüntették és az új, önkéntesekből álló hadsereg létszáma kb. 180 000 lesz a 2010-es 250 000-re szemben.

A sorozás megszüntetése általában az egy katonára fordított kiadások növekedésével járt. Ez egyébként a múltban is jelentős mértékben differenciált volt és általában emelkedett. Az Egyesült Államok hadseregében 2001–2010 között az egy katonára fordított évi kiadások több mint 70%-al, 75 000 dollárról 127 000 dollárra nőttek. A növekedés alapvető okai a magasabb fizetések, pótlólagos juttatások és különböző jutalmak. A vállalt szolgálati idő letelte utáni további szolgálat, valamint a harctéren

17 Különböző megfontolásokból, időről időre javaslatok születnek egyes országokban a sorozás visszaállítására. Az Egyesült Királyságban például 2011-ben, a fiatalok közötti zavargások nyomán születtek ilyen javaslatok annak érdekében, hogy „megfegyveljék” őket. Megfogalmazódtak ilyen javaslatok Magyarországon is a közelmúltban.

tovább maradás vállalásával kapcsolatos ún. *retention* (magyarul: visszatartási) jutalom költségei megtízszereződtek.

Az amerikai hadsereg – Irakban és Afganisztánban – nagy tömegben alkalmazott olyan szerződéseket, akiket magánvállalkozások béreltek. Ezek leginkább a korábbi korok zsoldosaihoz hasonlíthatók. Többségük hadtáp, logisztikai és őrzési funkciókban működött. 2009-ben például Afganisztánban nagyobb volt a magánvállalkozások által szerződtetettek aránya, mint a katonáké. 2010-ben első alkalommal haladta meg az emberveszteség ebben a kategóriában a hadsereg elesettjeinek számát.

Figyelemre méltó, hogy a Kínai Népi Felszabadító Hadseregben is nőttek a személyi kiadások, 2007-ben meghaladták a katonai költségvetés 37%-át. További növekedésre számítanak annak nyomán, hogy emelik a hivatásos, magasan képzett személyzet arányát. Külön kategóriát jelentenek a személyi kiadások között az ún. szociális kiadások kategóriái: a veteránok ellátása, illetve támogatása, a nyugdíjak és a katonák családtagjaival kapcsolatos szociális kiadások (például iskolák, óvodák, bölcsődék).

A modern hadseregek esetén egyre jelentősebbek az ún. fenntartási kiadások, amelyek a katonai infrastruktúra, a fegyverrendszerek, repülők, hadihajók, radarhálózatok, információs és kommunikációs hálózatok stb. működőképességét, illetve harcász állapotban való tartását foglalják magukban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Borrie, J. and Thornton, A.: *The Value of Diversity in Multilateral Disarmament Work*. New York, 2008. United Nations Institute for Disarmament Research
- Burgess, T. H.: *U. S. Army Doctrine and Belligerent Occupation*. Monograph. Fort Leavenworth, KS: School of Advanced Military Studies, AY03-04,
- Chesterman, S.: *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. Oxford, 2001. UK: Oxford University Press,
- Clarke, R. H.: *Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It*. New York, 2010. Ecco
- Gelpi, Ch., Feaver, R. D. and Reifler, J.: *Paying the Human Costs of War: American Public Opinion and Casualties in Military Conflicts*. Princeton, 2009. NJ: Princeton University Press
- Headquarters U. S. Army, „U. S. Army Field Manual 3-0, Operations: A Blueprint for an Uncertain Future,” Road show briefing slides with scripted notes, Washington DC, The Pentagon, January 8, 2008
- Kaldor, M.: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford, 1999. CA: Stanford University Press
- Munkler, H.: *The New Wars*. Cambridge, 2005. UK: Polity
- Parker, G.: *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800*. Cambridge, 1988. Cambridge University Press
- Petraeus, D. H., Amos J. F., and Nagl, J. A.: *The U. S. Army and Marine Corps Counterinsurgency Field Manual*. Chicago, 2007. IL: University of Chicago Press
- President of the US, Remarks by the President in Address to the Nation on the End of Combat Operations in Iraq, August 31, 2010

- Smith, R.: *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World*. New York. Alfred Knopf
- Tóth, I.: *Az orosz hadiipar átalakulása 1992-től napjainkig, fejlődésének várható tendenciái 2020-ig, és ezek eredményeinek lehetséges hasznosítása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésében (Doktori értekezés)* 2011
- United Nations Office of Disarmament Affairs: *Disarmament Yearbook Vol. 34. Part I–II*. New York 2010
- Vickers, M. G. and Martinage, R. C: *The revolution in war*. Washington DC 2004.
Center for Strategic and Budgetary Assessments,
- Vlahos, M.: *Fighting Identity: Sacred War and World Change*. Westport, CT: Praeger, 2009
- Weiss, T. G.: *Humanitarian Intervention*, Cambridge, 2007. UK: Polity